

Je moet 'jezelf zijn' en 'dicht bij jezelf blijven'. Die zinnen hoor je vaak. Soms klinken ze magisch en wijs en wil je niks anders. Soms klinken ze goedkoop en kitscherig. Wat is dat, jezelf zijn? En wie ben je dan precies?

Het is een van de diepere vragen van het bestaan, een vraag die iedereen moet beantwoorden die het leven heeft gekregen. Wie ben jij? Bén je iemand? Of ben je op de vlucht voor die vraag? Vlucht je weg in de massa, in de anonimiteit, in wat je koopt, in een moraal of in een geloof? Kun je dat eigenlijk wel uit de weg gaan, de opdracht om 'iemand' te zijn?

Søren Kierkegaard, een Deens filosoof uit de negentiende eeuw, zette deze vragen op de kaart en hij kan je ook helpen om ermee om te gaan. Hij maakt je bewust van de verleidende macht van de massa en van het risico om te vinden 'wat iedereen vindt'. Hij attendeert je op mensen die voor 'het grote genieten' gaan en op moralisten die zelfingenomen kunnen zijn. Maar allebei missen ze iets belangrijks.

Dit is een hoofdstuk over lef hebben om de sprong te wagen tot de zorgeloosheid.

KEES VAN EKHS,
MILIEU PROFESOR 12

De massamens en de enkeeling

Søren Kierkegaard was een sensitief mens. Dingen kwamen hard bij hem binnen. Ik denk dat Kierkegaard zijn leven lang bezig was met maar een paar momenten uit zijn leven. Ik herken dat wel. Dat er een paar fragmenten in je leven zijn, een paar thema's, een paar gebeurtenissen, die steeds terugkeren, en dat je geest zoekend is naar de betekenis ervan.

Een belangrijk thema, zoals al duidelijk zal zijn, was: hoe kun je jezelf worden? Kierkegaard zei: Dat kan niet via de massa. In de massa ben je eigenlijk niemand, daar lost je persoonlijkheid in op. De massa heeft volgens Kierkegaard iets van het dierlijke, van de kudde, de roedel. Je denkt niet zelf na, je volgt de instincten van de groep. En wat de groep doet, doe jij. En wat de groep vindt, vind jij. Zo kun je in de massa wegvluchten voor de opdracht om zelf iemand te zijn of te worden.

In de massa ben je eigenlijk niemand, daar lost je persoonlijkheid in op

Je moet ook uitkijken met mensen die de massa bespelen, die altijd bezig zijn met likes, kijkcijfers, verkoopcijfers, zetels in de politiek. Wees op je hoede bij mensen die de 'taal van de roedel' spreken, inspelen op de instincten van

de massa: angst voor de vreemdeling, angst voor de toekomst, het verlies van het vertrouwen, de directe bevrediging van je verlangens. De massa is riskant en kan meedogenloos zijn.

Kierkegaard ervoer dat: hij werd zijn hele leven bespot. Er verschenen cartoons in kranten over hem. Hij werd afgebeeld als een rare pipo, met een gekkijf en vreemde gedachten. Zo werkt publieke opinie. Een paar mensen bespeelden de massa en iedereen keek toe terwijl Kierkegaard publiekelijk werd gekleineerd. Want zo is de massa: die applaudiseert het ene moment, maar een paar dagen later kun je in de goot liggen. Op straat merkte Kierkegaard hoe de publieke opinie werkte. Hij merkte hoe men (let op dat woord 'men'), hem nawees en betrodde. Het maakte hem eenzaam, zoals aan het begin van zijn leven. Een menigte voor je inwinnen, zei hij later, is niet zo

Kierkegaard over de zin van het leven

moelijk. Enig talent, een zekere dosis onwaarheid en kennis van de menselijke hartstochten, dat is alles wat je nodig hebt. Maar in de massa kun je niet jezelf worden.

En dan komt het dwarse en schitterende van Kierkegaard. Hij onthulde: de christelijke openbaring roept nu juist de eenling wakker. Als God je aanspreekt, weekt Hij je los uit de massa. Zo word je 'iemand'. Je moet het dus durven om eenling te worden. Zo, alleen zo, kun je jezelf worden. Als Gods openbaring je leven raakt, dán kun je iemand worden, dan moet je 'persoonlijk' antwoorden. Dan kun je niet meer vluchten. Ja, het kan wel, maar dan ontloop je de kans iemand te worden. Christendom, zegt de dwarse Deen, is geen stamreligie, het kan geen staatsgodsdienst zijn, geen burgerlijke club van publiek fatsoen, niet een gezamenlijk ritueel waar je in opgaat, want in al die vormen is de massa bepalend en blijf je zelf niemand. Je verstopt jezelf in de groep, in de heerlijke muziek, in de macht van het getal, in het comfort van 'wij'.

Hij zag scherp hoe wij mensen de opdracht om onszelf te worden uit de weg gaan

Maar in de openbaring word jij aangesproken. Jij, en niemand anders. Jij moet antwoorden. Dan komen er innerlijke processen op gang. Iemand roept je en zegt: 'Ga!'

Ga? Waarheen? Het voelt als een sprong. Je weet amper waar die roep vandaan komt en waar die je gaat brengen. Er is geen back-up. Het is als bij Abraham toen hij die vreemde, onbegrijpelijke stem hoorde. Hij kon het aan niemand uitleggen en niemand begreep het. Hijzelf ook niet. Er was geen back-up van de traditie, van de familie of van de clan. Maar er klonk een stem, die had hij gehoord en volgde hij. Zo word je een 'ik'.

Terug naar Kierkegaard, terug naar die grote vraag: Hoe word je iemand? Kierkegaard zag iets heel scherp, met een profetische blik. Hij zag scherp hoe wij mensen de opdracht om onszelf te worden uit de weg gaan. Dat kan door je te verschuilen in de massa, maar Søren ontwaarde nog twee andere manieren. Twee uitvluchten. De eerste is de vlucht in de zintuiglijkheid – die mens noemde hij de estheet – en de tweede is de vlucht in de abstractie en in de moraal – die mens noemde hij de ethicus. Die twee mensen zie je overal om je heen, de grote geniefer en de moralist. En dat zijn niet andere mensen, dat zijn wij. Het zijn neigingen die aan ons trekken, die we in ons hebben en die de overhand kunnen krijgen.

De estheet en de ethicus

Volgens Kierkegaard is het esthetische de kant in ons die zegt dat het leven zinloos voelt, en vervelend. Wij moeten zelf de zin ervan maken. En zin kun je maken door de zinnelijkheid. Door eten en drinken, proeven, beleven, strelen, het genieten. Kierkegaard beschrijft meesterlijk het 'dagboek van een ver-leider': van een mens die het leven leuk maakt door de flirt. Zo lang mogelijk plezier hebben, en dan het plezier consumeren. Genieten als vlucht.

Zo lang mogelijk plezier hebben, en dan het plezier consumeren

Deze mens vlucht in de zintuiglijkheid, maar eigenlijk deinst hij of zij terug voor de opdracht om iemand te worden. Hij raakt verslaafd aan het plezier, maar als zijn geest suggereert: laten we een stap verder gaan, laten we naar een hogere vorm van leven stappen, dan durft hij niet. Dat kan hij niet, want hij is verzot geraakt op het plezier, op het onmiddellijke beleven. Dat past echt bij deze mens: onmiddellijkheid. Nu vóelen, nu genieten. En voor een vervolgstap deinst hij terug. Maar vroeg of laat komt de kater van de zinloosheid. Want hij wordt ouder, het genot verflauwt, vaak zakt deze mens terug in de verveling en in een nog diepere zinloosheid. Zichzelf worden is mislukt.

'Wordt niets voor God'

Weet je waarom Kierkegaard veel over de angst geschreven heeft (als een van de eerste Europese filosofen)? Omdat angst opkomt als je geroepen wordt, geroepen om uit de anonimiteit te stappen. Opeens voel je: ik moet bewegen en volgen of me doof houden en terugkeren in de massa. Je voelt de duw om te springen in reactie op de roep. Even deins je terug. Je voelt dat er vrijheid in die stem ligt, maar je durft niet. Ik wil rustig slapen, denk je misschien. Ik wil voorspelbare patronen in mijn leven. Ik wil mijn baan houden en mijn veilige bestaan. Maak me niet zo onrustig! Dat is de angst, de angst voor de vrijheid die ons losroept uit het vertrouwen, het burgerlijke, uit mijn surrogaat-ik. Die angst is een goed teken, ze betekent dat je geestelijk kunt groeien. Wie nooit angst heeft, zei Kierkegaard, is geesteloos. Die heeft de duw van God om een besluit te nemen tot zwijgen gebracht.

Zijn levenslange spanning met de kerk ging over deze spanningsloosheid

Kierkegaard kon dit scherp beschrijven, die spanning van wel willen en niet durven, van bang zijn voor de grote vrijheid en dus maar kiezen voor de kleine overzichtelijke veiligheid. Trouwens, als een kerk mensen niet meer in deze spanning brengt, vond Kierkegaard, dan is ze dood. Dan is ze zelf teruggedeinsd en 'niemand' geworden. Zijn levenslan-

ge spanning met de kerk ging over deze spanningsloosheid, dit dempen en neutraliseren van de opdracht voor ieder mens om de sprong te wagen.

Het boek *Off of*, waarin Kierkegaard schrijft over de estheet en de ethicus, eindigt met een apart fragment: met de preek van een Jutlandse dominee. De gedachte in die preek is ontregelend. 'Tegenover God heb je altijd ongelijk.' Dat is de gedachte. Laat je ontregelen; de estheet in je heeft ongelijk en de ethicus in je ook. Stel je nu eens voor dat we stoppen met onze zelfobsessies en onze krimp, onze zelfverdediging, en dat we met een soort opluchting zeggen: 'Tegenover God heb ik altijd ongelijk.' Ik laat dus elke pretentie los. Dat is het: de pretentie loslaten. Ik leef daardoor niet meer in permanente tweestrijd of God gelijk heeft of ik. Ik laat de twijfel los, want de twijfel kan zichzelf nooit overwinnen en blijft maar zeuren en verzwakken. Ik laat me ontregelen en betreedt een andere zone. 'Wordt niets voor God,' adviseert de Deense denker met een ironische glimlach. Of is dat te zwaar voor je? Kun je niet eens worden zoals de mus in de boom of de lalie op het veld? Die hebben geen pretentie, die leven eenvoudigweg vandaag: ze leven, ze fluiten en shinen, ze verdorren en ze gaan dood. Kun je tot die eenvoud komen en zou daar het geluk liggen en de lichtvoetigheid?

Karikaturen van Kierkegaards kromme rug

Een van de geheimen om zo te leven is dat 'morgen' niet meer zo dwingend is. Morgen, en wat er morgen allemaal kan gebeuren (en overmorgen), en hoe al die zorgen en kwellingen je vandaag benauwen, dat moet je overwinnen. Want anders leef je vandaag niet, vanwege je angst voor morgen. En morgen is er altijd iets om te vrezen. Dus als je die angst niet overwint, zul je altijd vrezen. Zelfs de heiden die zegt 'laten we eten en drinken, want morgen sterven we', ook die mens is bang voor morgen. In een wilde verdoving voor het drama dat morgen kan gebeuren, drinken en dansen we vandaag.

Voor Kierkegaard is dat christendom: vandaag leven, zonder pretentie tot God en uit liefde. Jezus is volgens Kierkegaard de Enkeling, die de waarheid belichaamt, die het absolute de voorrang gaf in zijn leven en over wie 'morgen' geen macht had. Hij is de mens die mens is én God, de Godmens. Onbegrijpelijk voor ons denken, het ontregelt onze schema's en ons begrip. God wordt mens om ons bestaan open te breken, zodat wij mens worden. Zodat wij de liefde dóen. Het gaat om vandaag, om liefde, en om daarin jezelf te worden. Voel je de vrijheid ervan?

'Waag de sprong,' zou Kierkegaard zeggen.